

Máté Zsuzsanna

LISZT ALAKJA A KLASSZIKUS ÉS A KORTÁRS MAGYAR KÉPZŐMŰVÉSZETBEN

Tanulmányomban¹ Liszt Ferenc emlékezetének egyetlen vetületét, a magyar képzőművészeti alkotásokat tárgyalom, azok bősége okán két időintervallumban: mégpedig Liszt Ferenc életében készült, mára klasszikusnak bizonyuló, valamint az emlékezetét őrző jelenkori magyar képzőművészeti alkotásokat gyűjtöttem össze. Az olajfestmények, a grafikák és a szobrok értelmezése mellett egyben felfedtem a zeneművész életművéhez való kapcsolódási pontokat is, miáltal a klasszikus képzőművészeti alkotások bemutatása során egy tágabb, a magyar nemzeti művészet megteremtésének 19. század közepén zajló folyamatát is érintettem.

A reformkori Atheneum 1841. évi 42. számában Vörösmarty Mihály, mint a folyóirat egyik, de meghatározó szerkesztője, így írt: "Kifejlett irodalom 's művészet nélkül nincs nép, mely a' nemzet' magas nevét megérdemlette volna". Irodalma már volt a magyar nemzetnek, művészete még nem. Vörösmarty e cikkében gróf Széchenyi Istvánnal polemizálva Ferenczy István (1792 - 1856) rimaszombati szobrászművész támogatása mellett érvelt,² aki lakatosinaskodása után Bécsben tanult, majd Rómába gyalogolt, 1818 és 1824 között itt tanulta ki a márványfaragást, ahonnan mestersége tudásával és útításkájában egy kisméretű bronz lovas-szoborral tért haza, melyet római tartózkodása alatt vásárolt. Az első magyar szobrászművész kései utódaitól Ferenczy hagyatéka 1914-ben került a Szépművészeti Múzeum tulajdonába. Meller Simon, a múzeum művészettörténészeként és az egyetlen Ferenczy-monográfia szerzőjeként publikálta először, hogy a lovas-szobor feltehetően Leonardo da Vinci egyetlen fennmaradt szobra. Napjainkban a legmodernebb tudomány-technikai eljárásokkal bizonyítottan a 16. század első negyedére datálják, azonban az még nem derült ki minden kétséget kizáróan, hogy az valóban a reneszánsz polihisztor műve, ám

¹ Jelen tanulmány szűkebb változata megjelent, valamint az összes megnevezett festmény, grafika és szobor képe látható: [Dr. habil. Máté Zsuzsanna: Liszt Ferenc emlékezetéről a magyar képzőművészetben.](#) Parlando Zenepedagógiai Folyóirat 2021/5. szám.

² Meller Simon művészettörténész Vörösmartyt idézi Széchenyivel folytatott polemikus írásában, vö. Meller Simon: *Ferenczy István élete és művei.* Budapest, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.T. Kiadása, 1906, 296.

kizárni sem lehet azt.³ Vörösmarty barátjának és egyben támogatójának, Ferenczy Istvánnak, az első magyar nemzeti szobrásznak nemcsak ezt a több mint száz éve megfejthetetlen Leonardo-rejtvényt köszönheti a művészet története, hanem mindenekelőtt reformkori nagyjaink – igényesen kimunkált, többségében márvány – portrészobrait, így Kazinczy Ferencét, Csokonai Vitéz Mihályét, Kisfaludy Károlyét valamint Kölcsey Ferenc klasszicista stílusú, a költőt tógában ábrázoló emlékszobrát is. E nemzeti szobrászművészeti hagyományt folytatta – a Ferenczy halála évében, 1856-ban született – Stróbl Alajos (1856 – 1926), aki a század utolsó évtizedeitől a számos Liszt Ferenc-szobor mellett többek között Erkel Ferenc, Arany János, Széchenyi István, Semmelweis Ignác, Jókai Mór, Vajda János szobrait hagyta az utókorra.

Vörösmarty Mihály a legkülönbözőbb kulturális fórumokon nemcsak Ferenczy István szobrászt, hanem Barabás Miklós (1810-1898) festőművészt is hasonlóan támogatta, aki 1835 végén telepedett le Pesten a kolozsvári, nagyszebeni, bécsi festőakadémiai tanulóévei és itáliai tanulmányútja után, éppen akkor, amikor „a forrongó fővárosban úgyszólván minden művelt magyar sóvárogva várt egy jeles hazai festőtehetséget” – írja Hoffmann Edith 1923-ban, az első és egyben utolsó Barabás-monográfiában. Barabás haláláig a fővárosban élt, miáltal nagy része volt abban, hogy Pest a magyar nemzeti művészeti élet központjává vált. A reformkorban az erdélyi festő bizonyult a várva-várt magyar nemzeti festőtehetségnek. Harmincévesen már korának legtöbbet foglalkoztatott portré-festője, grafikus volt, aki először tudott megélni művészetéből Magyarországon. Az életképek és a tájképek mellett a portréfestészet minden műfaját és technikáját kiemelkedően és sikeresen művelte, valamint a művészet elméleti kérdéseivel is foglalkozott. 1836-ban az Akadémia levelező tagjává választotta és a pesti reformkori szellemi és a kibontakozó művészeti élet egyik vezéré vált.⁴ A már idős festő életpályáját a kortárs költő, Reviczky Gyula *Barabás Miklóshoz* című hosszú költeményében összegezte, melyből az első, a negyedik és az utolsó strófát idézem:

³ A lovas-szobor történetének eddigi legteljesebb, a Ferenczy-hagyatéktól 2018-ig ívelő bemutatása: Kárpáti Zoltán: *Leonardo da Vinci és a budapesti lovas*. Budapest, Szépművészeti Múzeum Kiadványa, 2018.

A Szépművészeti Múzeum műtárgyleírásában jelenleg a *Lovas* alkotója „Leonardo da Vinci (tulajdonítva)” leírással szerepel. Internet forrás a Szépművészeti Múzeum honlapján:

<https://www.szepmuveszeti.hu/mutargyak/lovas/> (Letöltés ideje: 2021. június 30.)

⁴ Vö. Hoffmann Edith: *Barabás Miklós*. Budapest, Pantheon Irodalmi Intézet R. T. Kiadása, 1923.

„Öregnek hívnak; de ne bándd, hogy az vagy!
Az istenek oly ifjuságot adtak,
Mely az időt tuléli, halhatatlan;
Él az ecsetben, hangban és a dalban.
Haladó ember csak a föld pora;
De a művészet meg nem hal soha!
(...)
Nem fegyverrel, nem is gyújtó beszéddel,
Mégis közöttük álltál ifju hévvel.
Együtt küzdöttél az egész hazával,
Ecsettel kézben és szivedbe' lánggal.
És hogy csodálják késő unokák:
Megfestéd korod arczképcsarnokát.
(...)
Öregséged békén, nyugodtan éljed.
Gyümölcsöző volt, nem ment kárba élted.
A magyar művészet történetében
Fogsz élni, míg csak érdem lesz az érdem.
Neved mellett jövőben majd az áll,
Hogy úttörő, az elsők közt valál.”

Barabás festőművészeti életpályája akkor ívelt fel és teljesedett ki, amikor és amiként a legnagyobb szüksége volt rá az öntudatosodó magyar nemzetnek, a reformkori feltörekvő magyar kulturális és művészeti életnek. Politikusok, írók, művészek, színészek, polgárok és főnemesek egyaránt a modelljei voltak, többen közülük a támogatója, szellemi rokona illetve a barátja is volt. Neki köszönhetjük például gróf Széchenyi István, Wesselényi Miklós, gróf Batthyány Lajos, Kossuth Lajos, Eötvös József, Bem József, Klapka György és Táncsics Mihály valamint Vörösmarty Mihály, Petőfi, Arany János és Jókai Mór portréját, festményeken vagy litográfiákon.

Ahogy szobrászra, festőművészre, úgy egy kiváló zeneművészre is éppoly szüksége volt az akkori öntudatosodó magyar nemzetnek és a kulturális, művészeti életnek. 1839 és 1840 fordulóján Liszt Ferenc, már, mint hírneves virtuóz zongoraművész először látogatott haza szülőhazájába. Ismert, hogy ez az esemény ihlette Vörösmarty Mihály *Liszt Ferenchez* című ódájának megszületését (1840), melyben a már neves költő hívta segítségül 'hírhedett zenészét a világnak' reformkori nemzetébresztő munkájukhoz. Az óda első és utolsó versszakát idézem:

„Hírhedett zenésze a világnak,
Bárhová juss, mindig hű rokon!
Van-e hangod e beteg hazának
A velőket rázó húrokon?
Van-e hangod, szív háborgatója,
Van-e hangod, bánat altatója?

(...)

És ha hallod, zengő húrjaiddal
Mint riad föl e hon a dalon,
Melyet a nép millió ajakkal
Zeng utánad bátor hangokon,
Állj közénk és mondjuk: hála égnek!
Még van lelke Árpád nemzetének.”

Liszt egy 1843-as levele tanúsága szerint a *Hungaria* című - Hamburger Klára, több Liszt-monográfia szerzőjének szavaival a „9. számú, zongorára írott magyar stílusú *Hősi indulóból* készült” szimfonikus költeményével köszönte meg Vörösmarty versét.⁵ E költemény is hozzájárult ahhoz, hogy Liszt megérezte, mit vár tőle a magyar nemzet és élete végéig folyton megtalálta a máig is rendkívül hatékonynak bizonyuló, a magyar zenei műveltséget és zeneművészetet megalapozó és felvirágoztató utakat. Szerteágazó zeneművészeti tevékenységének lenyomataként mutatom be a továbbiakban Liszt hajdani kortársainak és az utókor emlékezetének szobrait, festményeit, grafikáit. Ismert, hogy Liszt konkrét hazai utazásait az utókor emlékezete emellett plakettjeivel, emléktábláival valamint intézmények, tér, utcanevek, díjak (stb.) által is jelöli, Budapesttől, Pozsonytól, Esztergomtól, Kalocsán és Szekszárdon át Pécsig, Sopronig és Kőszegig. Az 1840-es években nemcsak költőink, mint Vörösmarty után 1845-ben Garay János, majd egy év múlva Szilágyi Károly, egy évtized múlva pedig Vajda János köszöntötte versben Lisztet.⁶ *Liszt Ferenczhez* (1856) költeményének utolsó strófáit idézem:

„A Hunyadiak, Zrinyiek
Hazája - üdvözöl!
Légy büszke rá, és ne feledd:
E föld, mely szülte büszered,
Hősök, csodák hona;

⁵ Hamburger Klára: *Liszt-kalauz*. Budapest, Zeneműkiadó, 1986, 55.

⁶ Bényei József: *Angyalok zenéje: Magyar költők versei Liszt Ferencről*. Debrecen, Ethnica, 1996, 19–23.

E népnek, mely hord néma bút,
És örömében sírni tud,
Nincs párja, rokona.
Ó, jer közénk, maradj velünk,
Kik még hiszünk, még szeretünk,
Bár reményünk - titok.
Zengd te nekünk a csodadalt,
Mit nem mondhatnak el szavak,
Csak sejtnek milliók...
Vagy ám ha mégysz - hí a világ -
Vidd a haza határin át
E nép hírét tova;
A nép, melynek dalaiban
Nagy, halhatatlan búja van,
Nem halhat meg soha!”

Ezen túl hosszú 19. század három kiváló magyar képzőművésze is megörökítette Liszt alakját, így Barabás Miklós és Munkácsy Miklós olajfestményeiken és grafikáikon, Stróbl Alajos pedig a szobrain.

Tudjuk, hogy Liszt Ferenc 1839 és 1848 közötti „virtuóz korszaka” alatt „Moszkvától Gibraltárig, Edinburgh-tól Konstantinápolyig bejárja egész Európát”,⁷ zongorahangversenyeit mindenütt a tiszteletére rendezett különféle ünneplő ceremóniák kísérik, a legnagyobb elismeréssel övezve, miként szülőföldjén is, ahol díszpolgárrá avatják, babérkoszorút helyeznek fejére, Barabás Miklóssal megfestetik portréját, tiszteletére előadják Erkel *Hunyadi László* című operáját, a magyar nemességet szimbolizáló díszkarddal övezik fel.⁸

Barabás Miklós egyik legkiválóbb olajfestménye, Liszt Ferenc portréja 1847-re készült el, azt követően, hogy az előző évben sor került találkozósaikra Liszt májusi és október elejétől decemberig tartó itteni hangversenykörútja alatt. Barabás Liszt Ferencről készített, 132 cm magas olajfestményét ma is megcsodálhatjuk a Magyar Nemzeti Múzeumban.⁹ A festmény kompozíciója egyszerű, Liszt alakját míves faragásokkal díszített zongorájára támaszkodva, mögötte a kottafüzetrel ábrázolja. A billentyűk és a kottafüzet tört fehérsége Liszt ruházatának hófehér ingjére rímelve köti össze e tárgyakkal kezét és arcát, kiemelve

⁷ Hamburger Klára: *Liszt*. Budapest, Gondolat, 1980, 93-97.

⁸ Uo. 114-117.

⁹ Barabás Miklós: *Liszt Ferenc portréja* (1847, olaj, Magyar Nemzeti Múzeum): https://www.hung-art.hu/frames.html?magyar/b/barabas/muvek/1840-49/liszt_f.html

nyugodt és egyben elszántságot tükröző arcvonásait. Kevés színnel, inkább színharmóniára törekedve jeleníti meg a fiatal Liszt Ferenc büszkeséget és magabiztosságot sugalló alakját. Barabás, a hajdani klasszicista iskola neveltje, nem egy idealizált, hanem egy festői és emberábrázolási szempontból is, a realizmus felé mutató remekművet alkotott.

Közbevetőleg megjegyzem, a romantika művészei kölcsönös tiszteletüket gyakran műveiket egymásnak ajánlva fejezték ki, ennek egyik példáját már említettem Vörösmarty *Liszt Ferenchez* című ódája és Liszt *Hungária* című szimfonikus költeménye vonatkozásában, melyet a zeneművész a költőnek ajánlott. Költészet és zene illetően kapcsolódási pontja mellett két hasonló eseményt említek még Liszt életéből, a zene és a kép kölcsönös ihletettségre és egyben személyes jellegére is utalva. 1866-ban Liszt *Dante szimfóniájának* római bemutatója után Párizsba utazott és Gustave Doré neves festő és grafikus estélyén, annak zongoráján, május 11-én adta elő a darab négykezes zongoraváltozatát, Saint-Saëns közreműködésével, hatalmas sikerrel. Doré ezután készítette el *Dante és Vergilius a Pokol kapujában* című képét, melyet Lisztnek ajánlott és ajándékozott, egyben a szimfónia általi ihletettséget is szignálva a „Liszt abbé szimfóniája után” mondattal („d’après la symphonie de l’abbé Liszt Gve Doré”). Napjainkban Doré ezen akvarellje a Szépművészeti Múzeum tulajdonában van.¹⁰

Lisztet hosszú évek barátsága és kölcsönös szellemi inspiráció kötötte Munkácsy mellett egy másik honfitársához is, a cári udvari festő Zichy Mihályhoz (1827 – 1906) is, aki 1874-ben – ideiglenesnek bizonyulón – elbocsátását kérte a cári udvartól, és 5 évig Párizsban élt, így sok közös ismerőse és barátja volt Munkácsyval is, mint Doré és Liszt. Zichy 1881-ben Bécsben járva egy grafikájával fejezte ki tiszteletét Liszt Ferenc iránt, aki legkisebb lányát, Zsófiát tanította. A grafika jelenleg az MTA tulajdonában van, címe: „*A zene végig kísér a bölcsőtől a sírig*”. Liszt így írt válaszlevelében Zichynek: „Felséges ajándékot adott önnek. A zene génuszáról szóló rajza, »A bölcsőtől a sírig« egy csodálatos szimfonikus költemény. Próbálok megzenésíteni, és azt Önnek ajánlom majd. Fogadja szívből jövő mély tiszteletemet. Liszt F. Bécs 1881. ápr. 12.”¹¹ Így született meg Liszt utolsó, 1881/82-ben

¹⁰ Kaposy Veronika: *Gustave Doré rajzai a Szépművészeti Múzeumban*. In: *Szépművészeti Múzeum közleményei* 83. Szerk. Tátrai Vilmos. Budapest, 1995, 147-148.

¹¹ A levelet idézi Fenyves Mária. Vö. Fenyves Mária Annunziata: „*A bölcsőtől a sírig*”. (*Zichy Mihály és Liszt Ferenc emlékére*). Parlando, 2017. 6. szám. Online:

komponált 13. szimfonikus költeménye, „A bölcsőtől a sírig” című (jegyzékszama S.107), melynek stílusa, Hamburger Klára szavait idézve: „a legkésőbbi, a legmodernebb, legérdekesebb Liszt-műveké”.¹² A háromtétéles szimfonikus költemény partitúrája 1883-ban jelent meg, ajánlása Zichy Mihálynak szolt.

Liszt halálának évében készült el Munkácsy Mihály (1844-1900) *Liszt Ferenc portréja* (1886, olajfestmény). Barátságuk korábban szövődött. Ennek egyik zenetörténeti dokumentuma az az esemény, miszerint 1882 elején Liszt Ferenc Rómából hazatérve február 25-én, Munkácsy Mihály tiszteletére, a Pesti Vigadóban rendezett hangversenyén a „szikár, érdes, disszonáns hangzású” 16. *Magyar rapszodiáját* játszotta el,¹³ melyet a már világhírű, általa is sokra becsült festőművésznek ajánlott, ezt megelőző héten pedig a zeneakadémiai lakosztályában fogadta a házaspárt. Munkácsy viszonzásul meghívta Lisztet a párizsi műtermébe, hogy megfesse arcképét, ahol Liszt Ferenc többször is meglátogatta. Munkácsy és Liszt barátságát Zichy Mihály egy levelében, lényegre törően utalva művészsorsuk hasonlóságára, így foglalta össze: „Munkácsy = Liszt.” Liszt Ferenc 1886. márciusi párizsi ünneplését Munkácsy felesége, Cécile szervezte meg, aki március 22-én adott estélyt a zeneszerző tiszteletére, majd másnap elkészült a március 23-ra datált Munkácsy-grafika Lisztről.¹⁴ Három nappal később, március 25-én mutatták be a Saint Eustache templomban Liszt Ferenc *Esztergomi miséjét*, az eseményen a Munkácsy házaspár is jelen volt. Július elején Liszt Luxemburgba, Colpachba utazott Munkácsyhoz.¹⁵ Valószínűsíthető, hogy ekkor születhetett meg egy másik, szintén 1886-ra datált grafika, mely arckép-vázlatnak is tekinthető a készülő nagyméretű Liszt-olajfestményhez.¹⁶ Július 19-én Brüsszelben Liszt még egy utolsó nagy koncertet adott és két héttel később, e hónap végén, július 31-én hunyt el. Munkácsy nagyméretű Liszt olajfestményét ez év végére fejezte be.

Munkácsy *Liszt Ferenc portréja* egyike azon realista olajfestményeinek, mely alapján a 19. század legnagyobb arcképfestői

https://www.parlando.hu/2017/2017-6/Fenyves_Maria_Annunziata-Zichy.htm (Letöltés: 2021. június 20.)

¹² Hamburger Klára: *Liszt kalauz*. Zeneműkiadó, Budapest, 1986, 77.

¹³ Vö. Hamburger Klára: *Liszt*. Budapest, Gondolat, 1980, 323.

Vö. Hamburger Klára: *Liszt kalauz*. Zeneműkiadó, Budapest, 1986, 349., 352.

¹⁴ Munkácsy Mihály: *Liszt portré* (grafika, 1886. március 23.)

<https://www.mutargy.com/festmeny-grafika/munkacsy-mihaly-liszt-ferenc-portreja-1886>

¹⁵ Hamburger Klára: *Liszt*. Budapest, Gondolat, 1980, 385.

¹⁶ Munkácsy Mihály: *Liszt portré* (grafika, 1886.) <https://www.mutargy.com/festmeny-grafika/munkacsy-mihaly-liszt-ferenc-portre>

között tartja számon a művészet története.¹⁷ Liszt zeneművészeti alkotásai autentikus lenyomatai személyiségének, érzelmeinek és szellemiségének, mégis a festészet képes megőrizni az alkotásokhoz tartozó ember arcát és a tekintetét. Ahogy Barabás Miklós a fiatal Liszt ábrázolásán, úgy Munkácsy is a csaknem négy évtizeddel későbbi festményén a zeneművész arcát és a kezait hangsúlyozta. S míg Barabásnál számottevő a ruházat és a zongora finoman kimunkált, részletező ábrázolása, addig Munkácsy Liszt környezetét csak homályosan sejteti a sötétben mélyülő háttérrel, ahogy azt is csak sejthetjük, hogy a méltóságteljesen ülő Liszt abbéruhát visel. Ismert, hogy Liszt 1865-ben felvette a négy alsó papi rendfokozatot és abbé lett.¹⁸ Mindkét festő félprofilból és fénylő homlokkal jeleníti meg a szemlélő számára Liszt arcának jellegzetes vonásait, Barabás ecsetje nyomán enyhén mosolyogva, ám annál elszántabban és magabiztosabban a jövőbe tekintve, míg Munkácsy ecsetvonásai nyomán Liszt arca egyszerre sugall büszkeséget és keserőséget, keménységet és valamifajta merengő aggodást, tekintete pedig talányos, a küldetésudat, a rezignáltság és az elmélyültség keveréke.

Stróbl Alajos (1856-1926) kiváló szobrászművész, jelentősen gyarapította Ferenczy István által megalapozott, nemzeti nagyjaink szobor-panteonját. Liszt Ferenc utolsó négy évében gyakran ült modellt a fiatal szobrásznak, mivel a Régi Zeneakadémia épületében volt a lakosztálya, ahol tanított is, (ma egyébként a Liszt Ferenc Emlékmúzeum) és ugyanezen épület harmadik emeletén bérelt akkoriban műtermet Stróbl Alajos, ahol szívesen megpihent a zeneművész, örömmel beszélgetett vele modellülés közben és néha az ott lévő harmóniumon improvizált is. A Liszt Ferenc Emlékmúzeum 2015-ben egy különleges tárlatot, „*Képzőművészek Liszt életében*” címmel és témában rendezett a Szépművészeti Múzeum, a Magyar Nemzeti Galéria gyűjteményéből származó műalkotásokkal, melyen Stróbl Alajos alkotásai kiemelt szerepet kaptak. Liszt alakjának Stróbl-féle lenyomataival szinte minden helységben találkozhattunk. Például a Liszt Ferenc Emlékmúzeum bejáratával szemközt rögtön egy hatalmas olajfestmény fogadta a belépőt, melyen Stróbl éppen Liszt szobrán dolgozik. Vagy a háló-dolgozó szobában Liszt jobb kezéről készült bronzformát tekinthettük meg 1884-ből, mely a legendákkal szemben

¹⁷Munkácsy Mihály: *Liszt Ferenc portréja* (1886, olaj, Magyar Nemzeti Galéria) https://www.hung-art.hu/frames.html?magyar/m/munkacsy/muvek/3/liszt_f.html

¹⁸ Hamburger Klára: *Liszt*. Budapest, Gondolat, 1980, 255.

tanúsíthatja, hogy nem volt szokatlanul nagy keze.¹⁹ A szalonban kapott helyet az 1883-ban, bronzozott gipszből készült *Liszt Ferenc mellszobra* is.²⁰ Megjegyzem, ezt követően Stróbl carrarai márványból is elkészítette a Liszt-mellszobrot, melyet majd 1930 októberében állítottak fel a szegedi Nemzeti Emlékcarnokban, a Dóm tér nyugati árkádjai alatt.²¹ Szintén a szalonban látható Stróbl Alajos 1883-ban, bronzal bevont gipszből készült Liszt Ferenc ülőszobrának kicsinyített mása.²² A szobrász több, különböző nagyságú változatot is formázott az előző évben elkészült operaházi Liszt-szoborról, melyet Erkel Ferenc hasonlóan kivitelezett szobrával együtt végül 1885-ben állítottak fel az Andrássy úti Operaház főbejárata melletti falfülkékben. Ezekről a szobrokról Liszt így írt egyik levelében, élettársának, Carolyne von Sayn-Wittgensteinnek, 1883. február 4-én: „S íme most egy ifjú, nagyon tehetséges szobrász – Strobl nevű – hozzákezd a mellszobromhoz, miután múlt télen nagy ülőszobrot mintázott rólam, melyet márványban kiviteleznek és a magyar operák leghíresebb komponistája, Erkel Ferenc szobrához párdarabként helyezik el. Erkel a Hunyadi, a Bánk bán stb. szerzője, amelyeket itt száz meg százszor adtak, de sohasem lépték át Magyarország határait. A két szobrot az új nagy színház előtt helyezik el a Sugárúton. A király őfelsége rendelte el ennek a színháznak a megnyitását, amelyet a következő [18]84-es év októberére vagy novemberére fejeznek be.”²³ Strobl Alajos legmonumentálisabb, ülő Liszt bronzszobra 1907-től látható a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem, a modern új Zeneakadémia épületének homlokzatán. Peternák Annát, a „*Képzőművészek Liszt életében*” ideiglenes kiállítás kurátorát idézve: „A reverendát viselő zeneszerző

¹⁹ Stróbl Alajos Liszt kezéről készített másolata és Stróbl Alajos: *Liszt Ferenc mellszobra* (1883, bronzozott gipsz - Liszt Ferenc Emlékmúzeum) is látható:

<https://www.artmagazin.hu/articles/archivum/372b21f609ff648fefe2f301f24605f8>

²⁰ Peternák Anna: *Liszt-variációk a Régi Zeneakadémián – Strobl Alajos és Liszt Ferenc*. *Artmagazin*, 2015. (április) 73. sz., 28-32.

²¹ Stróbl Alajos: *Liszt Ferencz*. ((1883, mellszobor, carrarai márvány). (Szegedi Nemzeti Emlékcarnok, a Dóm tér nyugati árkádjai alatt)

https://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/telepulesek_ertekei/szeged/a_nemzeti_emlekcarnok/pages/010_nyugati_arkadok.htm

²² Stróbl Alajos: Liszt Ferenc ülőszobrának kicsinyített mása. (1883, bronzal bevont gipsz - Liszt Ferenc Emlékmúzeum)

<https://www.artmagazin.hu/articles/archivum/372b21f609ff648fefe2f301f24605f8>

²³ Vö. *Liszt Ferenc válogatott írásai*. Válogatta, fordította, kísérő tanulmányokkal és jegyzetekkel ellátta Hankiss János. Zeneműkiadó Vállalat, Budapest, 1959. II. 767-768.

megformálásával Strobl mintegy Liszt apoteózisát alkotta meg: a bejárat fölött trónoló Lisztet a zene pápájaként ábrázolta.”²⁴

A kortárs képzőművészet, így a ma is alkotó, illetve a közelmúltban elhunyt művészek Liszt emlékezetét őrző alkotásait szintén az életmű kontextusához kötötten mutatom be. Pécs és Esztergom nevét, évtizednyi eltéréssel, Liszt ugyanazon művészi, alkotói szándéka, mégpedig az egyházzene megújítása köti össze az életműben. Liszt 1846. október végén Scitovszky János pécsi püspök meghívására Pécsre látogatott, két nagy sikerű koncertet adva az akkori pécsi színházban. Majd két koncertjét követően október 27-én a pécsi székesegyház orgonáján félórás játékkal kápráztatta el közönségét. A pécsi püspök búcsúebédet adott híres vendége tiszteletére, melyen a székesegyház restaurálásáról és annak avatási ünnepségéről is szó esett. Ennek kapcsán Liszt Ferenc egy bejelentéssel lepte meg vendéglátóit: a pécsi székesegyház felavatására ünnepi misét fog komponálni, és honoráriumáról lemondva, a zeneművet felajánlja a székesegyháznak. Ennek a pécsi koncertsorozatnak az emlékére avatták fel 1983-ban Varga Imre (1923-2019) életnagyságú, a fiatal Liszt Ferencet ábrázoló szoborkompozícióját (*Liszt Ferenc* (krómacél, hegesztett réz, 1983, Pécs, Püspöki Palota), melyen a zeneművész a Püspöki Palota erkélyének korlátjára támaszkodik, mintha éppen most érkezett volna meg az épületnek arra a részére, ahol 1846. októberében a püspök vendégeként megszállt.²⁵ Felbukkanó alakja az erkélyről kihajolva a pécsi székesegyház felé néz, a helyi pécsi legenda szerint azért, hogy hallja a bazilika harangjainak a játékát és ihletett merítsen belőlük. A pécsi székesegyház restaurálása elhúzódott, 1850-ben Scitovszky János pécsi püspök pedig Magyarország hercegprímása lett, Esztergomba helyezve át székhelyét, aki a székesegyház újjászentelési ünnepségére Lisztet kérte fel egy ünnepi mise komponálására. Mint zeneszerzőt, lelkesítette a gondolat, hogy új egyházi zenét írhat. Tehát az *“Esztergomi mise”* zeneszerzői szándéka ugyan Pécsen született, ám csaknem egy évtized múlva, az esztergomi bazilika 1856. augusztus 31-i felszentelési ünnepsége révén valósult meg – mint 1855-ben Weimarban komponált – az egyházzenét megreformálni

²⁴ Peternák Anna: *Liszt-variációk a Régi Zeneakadémián – Strobl Alajos és Liszt Ferenc*. *Artmagazin*, 2015. (április) 73. sz., 31-32.

²⁵ Varga Imre (1923-2019): *Liszt Ferenc* (krómacél, hegesztett réz, 1983, Pécs, Püspöki Palota)

https://www.irodalmiradio.hu/femis/muveszetek/4muveszek/v_menu/vargaimre/04vimm.htm

szándékozó zenemű, jónéhány hazai intrikát leküzdve.²⁶ Liszt, ahogy erről Wagnernek szóló, 1855. május 2-ai levelében beszámol, néhány hét alatt fejezte be a partitúrát: „inkább *imádkoztam* a művet, mintsem *komponáltam*.”²⁷ Majd 1855. június 3-án kelt levelében így ír művészi szándékáról az esztergomi hercegprímásnak: „Szerintem a művészetnek csak akkor van jogosultsága a templomban, ha az *imádságot* a maga teljes alázatosságában, áhítatában és bensőségességében magába szívja, *szellemi-testi mivoltában* átszellemíti és megdicsőíti.”²⁸

Esztergomban, a Pázmány Péter utca elején, a Víziváros bejáratánál áll Marosits István szobrászművész (1943-) csaknem három méter magas Liszt Ferenc szobra (*Liszt Ferenc*, melyet 1986-ban avattak fel, a zeneszerző halálának százéves évfordulójára.²⁹ A beton, bronz, bazalt és krómaccél felhasználásával készült monumentális szobor talapzatának szimbolikussága Liszt Ferenc géniuszát és zenéjének világsikerét jelképezi, míg a szoboralak a weimari korszak zeneszerzőjét, az *Esztergomi mise* alkotóját, arcát és kezeit realiztikusan elevenítve meg.

Budapesten Márton László (1925-2008) szobrászművész jónéhány, a városképet is meghatározó köztéri alkotását fellelhetjük, mint például egyik utolsó alkotását, *Babits Mihály* (2008) szobrát a Vérmezőn, és a *Dunánál* című, életnagyságú József Attila szobrát (1980). Márton László bronzból készült *Liszt Ferenc* szobrát 1986-ban avatták fel a zeneművész nevével viselő téren, melynek építészeti háttérét Finta József építész és ifjabb Szlávic László szobrász- és iparművész tervezték.³⁰ Lisztet, a zongoravirtuózt jeleníti meg, játékának dinamikussága – lobogó hajával és kezeinek felnagyított aránytalanságával jelzetten – ugyan ellenpontozódik ülő helyzetének statikusságával, ám ez mégis egy egységet képez, Liszt zenéjének maradandóságát hangsúlyozva, miként az is, hogy a zongorázó virtuózt hangszere nélkül jeleníti meg, mintha azt

²⁶ Vö. Baróti István: *Liszt Ferenc: Missa Solennis (Esztergomi mise) előadásának körülményei a dokumentumok és a zenemű partitúrája alapján*. In: *Lux Pannoniae Esztergom, az ezeréves kulturális metropolis konferencia 2000. június 15-16-17*. Esztergom, 2001, 293-306. Online:

https://library.hungaricana.hu/hu/view/SZAK_BALA_Sk_05_Lux/?pg=294&layout=s
²⁷ *Liszt Ferenc válogatott levelei (1824-1861)*.i. Válogatta és jegyzetekkel ellátta Eckhardt Mária. Zeneműkiadó, Budapest, 1989, 175.

²⁸ Uo. 177.

²⁹ Marosits István: *Liszt Ferenc* (bazalt, beton, krómaccél, bronz, 1986, Esztergom)

<https://www.kozterkep.hu/236/liszt-ferenc-szobra>

³⁰ Márton László (1925-2008): *Liszt Ferenc* (bronz, 1986, Budapest Liszt Ferenc tér)
<https://www.kozterkep.hu/8622/liszt-ferenc>

üzenné, hogy Liszt zenéje tárgyi hordozók nélkül is él. A szobrászművész mintha olvasta volna Vahot Imre 1846-os méltatását Liszt előadó-művészetéről: „Csupa szellem tetőtől talpig, a művészet legfényesebb glóriájával övezve. (...) És ez a rendkívüli ügyesség! Mintha az egész ember csupa kéz volna, száz és száz mozgékony ujjal ellátva. Igen, ő a zeneművészet istennőjének jobbkeze

Kalocsán Eskulits Tamás (1947-) neves, kortárs képzőművész bronzból készült Liszt-szobrát állították fel, mely a Főszékesegyház mellett, a Szentháromság téren, a gesztenyefák alatt kapott helyet. Eskulits Tamás, akkoriban a kecskeméti művésztelep neves szobrászaként Vikár Béla, Bibó István, majd Liszt Ferenc egészalakos bronz-szobrát készítette el, később pedig a „*Lisztangyal*” és a „*Kodály csodaszarvas*” című szobor-kompozícióját is. A klasszikus formákat előtérbe helyező szobrász a nehéz fémeket könnyedén, szinte légiesen alakította, melynek nyomán szobrai szinte életre kelnek, miként Liszt bronzszobra nyomán átérezhetjük a harmóniát sugalló romantikus lelkesültséget és lendületet.³¹

A kalocsai Liszt-szobor nem véletlenül áll az érseki kastély bejáratához közel, ahhoz a helyhez, melyben a zeneművész számos alkalommal vendégeskedett. Liszt és az Erdélyből érkező Haynald Lajos püspök 1856. szept. 1-jén, az esztergomi bazilika felszentelésének másnapján találkoztak először, ahol előző nap Liszt maga vezényelte a bazilikában *Esztergomi mise* című egyházzenei alkotásának első bemutatóját. 1862-től barátságuk Haynald római tartózkodása alatt fokozatosan elmélyült, majd a püspök kalocsai érseksége idején, 1870-től Liszt gyakorta járt Kalocsán és nemcsak szűkebb körben zongorázott ottlétekor, hanem néhány hangversenyt is adott, sőt, életének utolsó hat évében szinte rendszeresen a nagyhétre érkezett és valamennyi szertartáson részt vett.³² A kalocsai érsek, miként Lisztnek, úgy Munkácsynak is a barátja volt, a *Golgota pesti* bemutatásakor beszédet is mondott, Munkácsy pedig 1884-ben megfestette Haynald Lajos arcképét is. A magyar zene- és énekművészet előmozdítására még az 1870-es években létrejött a Liszt-Egylet, melynek elnöki tisztét – Liszt személyes kérésére – Haynald kalocsai érsek töltötte be. 1886-ban Haynald Lajos a megszűnő Liszt-Egylet vagyónát Liszt-Egyleti Alapítvánnyá alakította át,

³¹ Eskulits Tamás (1947-): *Liszt Ferenc* (1986, bronz, Kalocsa, Főszékesegyház mellett, a Szentháromság téren) <https://archivum.asztrik.hu/?q=en/node/3651>

³² Lakatos Andor: *Liszt Ferenc és Haynald Lajos – egy 19. századi barátság emlékei Kalocsán*. Magyar Egyháztörténeti vázlatok, 2011. 1-2. sz., 91-102.

melynek évi jövedelmét a szegény budapesti zenetanárok segélyezésére és a zeneművészeti tanulók ösztöndíjazására fordították. 1886. júl. 7-én írta alá Haynald Lajos Colpachban, a Munkácsy-kastélyban a dokumentumot, Liszt Ferenc és Munkácsy Mihály pedig tanúként ellenjegyezték. Liszt és Haynald ekkor találkoztak utoljára. A zeneművész élete utolsó heteiben is a magyar zeneművészet gondozásán fáradozott.

A kecskeméti születésű Orosz István (1951-), a Nemzet Művésze címmel kitüntetett Kossuth-díjas grafikusművész és az MMA tagja, animációs-filmrendező és író, 1990-ben fejezte be a *Rejtett arcok* című grafika-sorozatát, melyben egy Liszt Ferencről készült grafika is látható. Grafikai többsége anamorfotikus, miáltal rajzai kultúr-, irodalom-, vagy művészettörténeti utalásokkal, rétegekkel telítettek, ám mégis egységet képeznek a rétegek mögött rejtőző arcok életművével. *Rejtett arcok* sorozatának jellemző grafikai stílusa a 19. századi metszetek technikáján alapul, másrésről a reneszánsz művész, Giuseppe Arcimboldot idézi fel, aki a fák gyökereiből, és növényekből építette fel fejformáit. E sorozatában két zeneművész is helyet kapott, e két stílusjegyet hordozva: Liszt Ferenc mellett Mozart. *Mozart* című grafikájának alsó harmadát egy kottás könyvekkel borított kerek asztalka tölti ki, rajtuk egy fuvola és felette pedig a Mozartról fennmaradt árnyképet láthatjuk. A kis asztalka 'csendéletét' két oldalról csavarodó fák ágai fonják körbe, középre egy ágra kötött, nyitott kalitka csüng, a madarak pedig körben ülnek a faágakon. A csavarodó fák ágai és három madár alakja által keretезetten bontakozik ki Wolfgang Amadeus Mozart profilja, mely hasonlatos az asztalkán lévő árnyképhez. A fuvola, a szétszóródott madarak Mozart operáját, a *Varázsfuvolát* és annak Papagenóját, a madarászfiút juttathatják eszünkbe, aki zenéjével fogja be madarait.

Orosz István Liszt-grafikája a *TivoLiszt* címet kapta,³³ Tivoli és Liszt nevét összezsúszította, utalva a grafika témájára és formai megoldására is, mely erre az átfedésre, egyúttal a nevezetes hely és a zeneművész közötti kapcsolódásra utal. A Róma környéki Tivoli kertje, a szökőkutak és vízesések között álló 16. századi építészet reneszánsz remekműve, a Villa d' Este több művészt is inspirált, többek közt Salvador Dalit, miként Liszt Ferencet is, aki rendszeresen vendégeskedett itt. A múlt század második felében került a villa Gustav Hohenlohe bíboros (Wittgenstein hercegné vejének fivére) tulajdonába, akivel Liszt jó barátságban volt és akitől a tonzúrát nyerte. A bíboros 1864-től szinte

³³ Orosz István: *TivoLiszt* (grafika, 1990) <https://www.kollergaleria.hu/art/tivoliszt-2632-hu>

évente hosszabb-rövidebb időre meghívta Lisztet, akit inspirált a gyönyörű környezet, a hatalmas, több száz éves fák. 1877 őszén két komor darabot, egy-egy siratót ugyanazon a címen, *Villa d'Este ciprusai* címen komponált. A *Villa d'Este szökőkútjai* című darabját szintén 1877-ben itt komponálta, mely kivételesen derűs folt a kései művek között. A zenetörténet ezt tartja egy olyan impresszionista zeneműnek, mely ugyanakkor már az expresszionizmus felé is mutat.³⁴

TivoLiszt grafika felső harmadában a reneszánsz villa ágas-bogas fái által körbefonva a homlokzat látható, alatta a ritmikusan ismétlődő boltívek a bejárati ajtóhoz vezetik a tekintetet, melyet kagylószerű boltíves berakás díszít, és amelyhez egy kőlépcső vezet a kép alsó harmadában. A lépcső előterében kétoldalt antik szobortorzók állnak, a grafika legalján pedig a fűben egy súlyos kőtábla fekszik, rajta latinul az épület neve. A villa épületét mintha magába olvasztaná természeti környezete, a hatalmas fák ágai, indái. Mindez egyrésztől háttér a homlokzatra vetülő, az ég felé tekintő Liszt-archoz, másrésztől egyes részei a portré alkotóelemei is, mivel az arcvonásokat az épület külső architektúrájának elemei valamint a fák, a vastag indák vonalai együttesen rajzolják szemünk elé, így érve el azt a vizuális hatást, hogy Liszt arca szinte lebeg a villa homlokzata és az azt körbefonó természeti környezet felett. A bravúros rajzon az előtérben lévő szobrok és az őket körülvevő facsoportok és a homlokzat feketén-fehéren látszanak, míg Liszt Ferenc arca és a bejárati kapu halvány vörös-kékes színárnyalatával kissé kiemelkedik. A grafika egésze az ember által alkotott tárgyak, így az épület és a szobrok mulandóságát ellenpontoszza Liszt Ferenc szellemiségének, művészetének emelkedettségével, időn túliságával.

³⁴ Vö. Hamburger Klára: *Liszt kalauz*. Zeneműkiadó, Budapest, 1986, 325-333.